

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸੰਬੰਧ

Punjabi Bhasha Ate Sahit Da Sambandh

Anjana Rani

Assistant Professor

Department of Social Science

D.A.V.College of Education, Abohar

ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਨੀਂਹ, ਉਸ ਕੌਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁਢਲਾ ਆਧਾਰ ਸਾਡੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਜਾਤੀ ਜਾ ਧਰਮ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਖਿੱਤੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਭ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੈ। ਇਹ ਬੋਲੀ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਪਰਸਪਰ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਜ਼ਜ਼ਬੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ, ਆਸ਼ਾ-ਨਿਰਾਸ਼ਾ, ਬੀਰਤਾ-ਡਰ ਅਤੇ ਪਿਆਰ-ਨਫ਼ਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਦਾ ਜਾਮਾ ਪਹਿਨਕੇ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਮਨੋਭਾਵਾਂ, ਸੱਧਰਾਂ, ਸ਼ਿੱਕਵਾ, ਬੀਰਤਾ, ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿਲੀ ਦਾ ਸੋਮਾ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਸਮੇਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ਜ਼ਬੇ ਵਾਰ ਸਾਹਿਤ, ਕਿੱਸਾ ਸਾਹਿਤ, ਭਗਤੀ ਸਾਹਿਤ, ਸੂਫੀ ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸਾਹਿਤ ਰੂਪ ਨਾਵਲ, ਨਾਟਕ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੰਭਾਲੇ ਪਏ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਕਿੱਸਾ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਮੱਧਕਾਲੀਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਧਰਮ

ਧਰਮ ਨੂੰ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਸੰਸਾਰਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਇਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਰਮ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਵੀ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਵਿਚ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਧਰਮਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਰਸਮ ਰਿਵਾਜ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਵਹਿਮ-ਭਰਮ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਮਿਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਅੰਗ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਸੂਫੀ ਫਕੀਰਾਂ

ਦੇ ਕਲਾਮ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਸਿੱਠੀ ਅਤੇ ਰਸੀਲੀ ਬਾਣੀ ਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਫੈਲਾਉਣ ਵਿਚ ਬੜਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਕੀਤਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਸਿੱਖ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਰੱਖੀ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਅਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਇਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ 'ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ' ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਹੀ ਝਲਕ ਲੋਕ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਧਰਮ ਹਿੰਦੂਆਂ, ਸਿੱਖਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਧਰਮ ਹੈ। ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ, ਮੜ੍ਹੀ ਮਸਾਣ, ਪੀਰ-ਫਕੀਰ, ਟਕੀਏ ਸਮਾਧਾਂ ਸਭ ਦੀ ਪੂਜਾ ਸਭ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਲੋਕ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕ ਧਰਮ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਪੱਛਮ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਕੌਮਾਂ ਆ ਕੇ ਆਬਾਦ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਰੀਅਨ, ਯੂਨਾਨੀ, ਹਨ, ਮੁਗਲ, ਪਠਾਣ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੌਮਾਂ ਸਨ। ਇਹ ਕੌਮਾਂ, ਭਾਸ਼ਾ, ਪਹਿਰਾਵਾ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ, ਧਰਮ, ਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਲਾ ਨਾਲ ਲਿਆਏ ਪਰ ਸਭ ਦੇ ਸਭ ਪੰਜਾਬੀਅਤ ਵਿਚ ਇਉਂ ਰਲ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਵਿਚ ਖੰਡ। ਉਪਰੋਕਤ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਂਝੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਮਨੁੱਖ ਸ੍ਰੋਤ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨਤੱਵ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਅਜਿਹੀ ਸਮੱਗਰੀ ਮਹਿੰਜੋਦਾੜੋ, ਹੜੱਪਾ, ਸੰਘੋਲ ਅਤੇ ਸੁਨੇਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੱਗਰੀ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਲੱਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਸਿੱਕੇ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਰੂਪ-ਰੇਖਾ ਪਛਾਣਨ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਭੂਗੋਲ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਭੂਗੋਲ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਭੂਗੋਲਿਕ ਹਾਲਤਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਪੰਜਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀਆਂ ਦਾ ਚੱਲਣਾ, ਦਰਖਤ, ਘਾਹ, ਖੇਤ, ਕਣਕ, ਮੱਕੀ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹਵਾ ਸਾਡੇ ਮਨਾਂ ਉੱਤੇ ਅਦਭੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਤੋਂ ਐਸ਼ ਇਸ਼ਰਤ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਤੱਕ ਕੁਝ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ, ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦਾ ਦਖਲ ਨਾ

ਹੋਵੇ। ਆਪਣੇ ਮੂਲ ਵਿਚ ਵਿਅਕਤੀ ਖੁਦ ਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤਕ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਕ, ਪ੍ਰਤਿਮਾਨਕ ਅਤੇ ਬੌਧਾਤਮਿਕ ਪੱਖਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਦੇ ਹਾਲਤਾਂ ਦਰਿਆਵਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਅਤੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਨੇ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਭੂਗੋਲ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸੋਮਾ ਹੈ।

ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ

ਸੁਹਜ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਕਲਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਕਲਾ ਦੀ ਵੱਡੀ ਸਿਫਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੁਹਜ ਰਸ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਹਿਜ ਰੂਪ ਵਿਚ ਰਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੋਮਲ ਕਲਾਵਾਂ ਘਰਾਂ ਦਾ ਸੁਹਜ ਤੇ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹਨ। ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤੀਂਦੇ ਖੇਸ, ਦਰੀਆਂ, ਚਾਦਰਾਂ, ਗਲੀਚੇ ਅਤੇ ਫੁਲਕਾਰੀਆਂ ਵਿਚ ਰੰਗਾਂ, ਪੈਟਰਨਾਂ ਤੇ ਕਲਾ ਰੂੜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ, ਲੱਕੜੀ ਜਾਂ ਦੰਦ ਖੰਦ ਦੀਆਂ ਬਣੀਆਂ ਘਰੋਗੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਕਲਾ ਕਿਰਤਾਂ ਵਿਚ ਰੂਪ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਾਲ, ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਤੇ ਕਲਾ-ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦੇ ਸੁਹਜ ਨਾਲ, ਮਿੱਟੀ ਜਾਂ ਧਾਤ ਦੇ ਬਣੇ ਬਰਤਨਾਂ ਵਿਚ ਫੁੱਲਾਂ, ਵੇਲਾਂ ਤੇ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਧਾਂ ਉੱਤੇ ਉਕਰੇ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਜਨੌਰਾਂ ਤੇ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਚਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਇਹ ਕਲਾ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੁਹਜ ਖਲੋਰਦੀ ਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਕਲਾ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਆਤਮਿਕ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਲਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨਮੂਨੇ ਹੜੱਪਾ ਤੇ ਰੋਪੜ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਥੇਹਾਂ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵੇਲੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਇਹ ਘੜੇ, ਮੂਰਤੀਆਂ, ਬਰਤਨ, ਕੰਧ ਚਿੱਤਰ ਹਨ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਪੁਰਾਤਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਯਾਨ

ਲੋਕਯਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੋਮਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਰਸਾ ਹੀ ਲੋਕਯਾਨ ਹੈ। ਲੋਕਯਾਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਿਸ਼ੈ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ, ਕਲਾ, ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ, ਰਸਮੋ-ਰਿਵਾਜ, ਮਨੋਰੰਜਨ, ਲੋਕ ਖੇਡਾਂ ਆਦਿ ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਸਮੱਗਰੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੋਕਯਾਨ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਹੈ। ਲੋਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੱਚਾ ਤੇ ਸਜੀਵ ਚਿੱਤਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਹੀ ਤਸਵੀਰ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚੋਂ ਵੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੋਕ ਗੀਤ, ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਬੁਝਾਰਤਾਂ, ਅਖੌਤਾਂ ਤੇ ਮੁਹਾਵਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਨਿਰਾਲਾ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) (1990), ਪੰਜਾਬੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਤਣਾਓ ਸੀਮਾ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾ
2. ਜੋਸ਼ੀ, ਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) (1997), ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ ਮੂਲ ਸਰੋਕਾਰ
3. ਪੁਨੀ, ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਡਾ.) (2012), ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ